

MELANAU DALAM POLITIK SARAWAK: TRADISIONALISME DAN PILIHAN RAYA

HANAPI DOLLAH
dan
MOHD. RIZAL MOHD. YAAKOP

Pendahuluan

Sebagaimana diketahui umum bahawa sebahagian besar daerah di Sarawak masih berkeadaan perkampungan luar Bandar dan pedalaman. Pembangunan prasarana dan kemudahan sosial lebih tertumpu pada kawasan bandar. Keadaan ini boleh dilihat kepada jalan dan pengangkutan air yang terus menjadi laluan utama. Mukah dan kawasan Melanau sekitarnya meskipun tidak begitu di pedalaman, iaitu merupakan sebuah jalur petempatan persisir yang memanjang dari Rajang hinggalah ke Miri tetapi masih merupakan antara kawasan yang tertinggal dari segi pembangunan dan kemajuan tersebut. Kawasan bandar yang pesat membangun sekarang ialah Daro, Matu, dan Dalat, selain Mukah sendiri. Sungguhpun sehingga sekarang Mukah menjadi bandar utama untuk orang Melanau, tetapi tanda-tanda ketradisionalisme masih nyata di sini, terutama apabila berada di luar pusat bandarnya. Secara keseluruhan bolehlah dianggap bahawa sebahagian besar orang Melanau di kawasan itu masih berada keadaan ketradisionalannya dan ini akan diperkatakan dalam perbincangan selanjutnya di bawah ini.

Tradisionalisme Melanau

Semasa Daniel Lerner (1958) menerangkan tentang perubahan budaya dan masyarakat daripada tradisional kepada moden, salah satu kriteria yang digunakannya ialah keterlibatan orang ramai dalam politik negara, iaitu politik demokrasi. Selain itu, Lerner seperti tokoh-tokoh sezaman dengannya berkesimpulan bahawa apabila unsur-unsur moden masuk dan berkembang dalam sesebuah masyarakat, unsur moden itu akan menghakis dan melenyapkan unsur tradisional (tradisionalisme). Beliau melihat moden-tradisional sebagai dua polar yang bertentangan. Pandangan ini masih dipegang oleh sesetengah ahli antropologi sehingga sekarang.

Umpamanya, terdapat tanggapan bahawa seandainya berlaku pembangunan di kawasan seperti itu, ia boleh meningkatkan perkembangan politik moden, iaitu demokrasi (Ember & Ember, 1994). Bagaimanapun, terdapat beberapa kajian lain seperti yang dilakukan oleh Stein (1961), Fuller (1961) dan Whitaker (1967) yang menunjukkan bahawa moden dan tradisional tidak semesti berlaku sedemikian. Sesetengah unsur moden dan tradisional dapat digabungkan bersama.

Kajian kemudian menunjukkan bahawa tradisionalisme bukanlah suatu yang lapuk dan lama serta berkurangan dan pupus apabila modenisasi berkembang. Malah, ia sesuatu yang sentiasa ada sama ada dalam bentuk pengekalan terus, atau diperbaharui (Rudolp & Rudolp, 1967) atau dalam bentuk penciptaan semula (Hobsbawn & Ranger, 1983). Dalam kehidupan moden tidak semestinya unsur tradisional tidak berguna, malah boleh digunakan sebaliknya. Para sarjana di atas berpendapat bahawa tradisionalisme dan pemodenan bukan dua imbalan pada sebuah dacing, iaitu apabila satu naik (bertambah) yang satu lagi turun (berkurangan). Kedua-dua boleh bergandingan dan serasi kerana unsur tradisional itu boleh dipergunakan dalam kehidupan moden. Sebagaimana yang pernah dikemukakan oleh Rogers (1969) bahawa Nehru semasa berkempen semasa pilihanraya, memakai pakaian tradisional India agar mudah diterima oleh orang ramai. Dalam konteks inilah juga mahu diperlihatkan bahawa kepulangan Ketua Menteri untuk bertanding di kawasan Balingian berpunca daripada kepentingan tradisionalisme itu dalam politik pilihanraya yang diamalkan sekarang. Tradisionalisme seperti lingkungan perkampungan, ekonomi tani, stratifikasi sosial dan nilai budaya lama masih ketara dalam kehidupan orang Melanau. Semua itu boleh disesuaikan dalam amalan politik pilihanraya di negara.

Sungguhpun pada satu pihak kepulangan atau yang diistilahkan sebagai 'pulek likou' Abdul Taib Mahmud ke Balingian (Mukah) itu dikaitkan dengan ciri etnisiti, iaitu Melanau tetapi perkara ini kelihatan tidak begitu terserlah dan penting baik di paras lokal mahupun di paras negeri. Pendudukan tempatan tidak menjadi etnisiti itu sebagai isu utama. Kemungkinan sebahagian besar penduduk Malaysia terutama di luar - Sarawak yang tidak menyedari bahawa Ketua Menteri adalah seorang Melanau. Kepulangan itu bukanlah sangat atas desakan ikatan etnik tetapi lebih kepada kekembalian kepada kampung halaman. Bertanding di tempat seperti itu berbanding dengan kawasan bandar (moden) di Asajaya lebih menjanjikan kejayaan besar dan mudah. Mukah dan kawasan sekitarnya adalah merupakan kawasan terbaik untuk beliau. Ringkasnya, pulek likou tersebut bukan sahaja kembali kepada kampung asal tetapi juga kepada akar, iaitu ketradisionalannya.

Kawasan perkampungan Melanau merupakan dataran tanah rendah yang berselang-seli dengan sungai-sungai utama iaitu Rajang, Igan, Oya, Mukah, Balingian, Tatau dan Kemena. Penduduk di bahagian ulu dan pedalaman ialah kaum Iban. Etnik Cina pula lebih tertumpu ke kawasan bandar dan pekan tetapi ada juga di kawasan kampung seperti Kampung Penakup, di Ulur Telian Sungai Mukah. Sungai merupakan jalan perhubungan utama menyebabkan kampung, pekan dan bandar adalah tertumpu pada tepi-tepi sungai. Pada masa lalu, bandar dan pekan itu boleh dihubungi dengan jalan air seperti laut dan sungai. Dari pekan dan bandar tersebut terdapat perkhidmatan bot ekspres untuk ke Sibu dan Sarikei. Pekerjaan lama mereka ialah mengeluarkan sagu.

Sekarang, pekerjaan itu dilakukan secara kecil-kecilan. Pokok-pokok sagu itu kelihatan semacam tumbuhan liar dan terbiar. Ia lebih merupakan sisa-sisa tinggalan kegiatan ekonomi masa lalu. Perusahaan sagu telah diganti dengan tanaman getah dan lada hitam serta yang terbaru ialah kelapa sawit. Justeru itu, di antara hutan sekunder yang terbiar itu kelihatan petak-petak yang sedang menghijau dan tapak baru yang dibersihkan. Petak-petak itu adalah ladang-ladang kelapa sawit. Pemandangan petak-petak itu mungkin di antara tanda awal kepada pembangunan kawasan ini yang sudah sekian lama tertinggal sesudah merundumnya perusahaan sagu lebih kurang lima puluh tahun lalu. Pembangunan Mukah dan kawasan sekitarnya adalah janji utama Barisan Nasional kepada para penduduk di sini seandainya mereka memilih calon-calonnya.

Selain ladang kelapa sawit, terdapat tanda-tanda pembangunan yang lain seperti bandar-bandar baru Mukah dan Dalat serta Jalan Bahoung. Jalan Bahoung sepanjang 56 km yang menghubungkan Balingian dengan bandar Mukah telah dirasmikan pembukaannya oleh Abdul Taib Mahmud pada 4 September 2001 sungguhpun ia telah digunakan semenjak 1987. Beberapa bulan sebelum itu, upacara perletakan batu asas Jambatan Mukah telah dilakukan untuk menggantikan perkhidmatan feri yang ada sekarang. Pelaksanaan projek pembangunan prasarana tersebut sudah pasti tidak dapat mengubah wajah Mukah dan kawasan sekitar serta merta. Mukah dan Dalat, termasuk juga Oya dan Igan, sebagaimana diakui oleh Ketua Menteri sendiri, adalah kawasan yang tertinggal dalam pembangunan.

Melewati kampung, pekan dan bandar tersebut sekarang boleh mengingatkan kepada beberapa tempat di Kelantan dan Terengganu seperti Semerak, Besut dan Dungun pada awal-awal tahun-tahun 1960-an dahulu. Sungguhpun sudah terdapat jalanraya tetapi jalanraya itu masih terkerat dengan perkhidmatan feri sehingga perjalanan tidak begitu lancar dan

menjadi lambat. Akibatnya, jalan sungai terus menjadi laluan meskipun tidak sepenting seperti pada masa lalu. Petempatan penduduk masih tertumpu di kampung-kampung tradisional yang dengan sendirinya terletak di sekitar tebing sungai-sungai tersebut. Di kiri kanan jalan raya yang baru dibina itu masih lagi tidak menjadi tumpuan petempatan. Namun demikian, jalanraya tersebut dan juga perkhidmatan pengangkutan awam seperti bas dan teksi sapu yang ada telah menjadikan ia semakin popular. Dijangkakan rangkaian jalanraya tersebut akan menjadi laluan utama sekiranya jalanraya pesisir yang menyambungkan pekan dan bandar tersebut dapat disambung dengan Sibu dan Miri.

Ketua Menteri telah berjanji untuk menjadikan Mukah sebagai pusat utama dalam rancangan pembangunan wilayah di bawah program 'Wilayah Pertumbuhan Tengah (Regional Growth Centre – RGC) ketika berucap di majlis Penutup Ekspo IKS Mukah, 14 – 18 September 2001. Pembangunan wilayah ini akan merangkumi Dalat, Igan, Oya dan Balingian. Rancangan pembangunan ini akan menjadikan Mukah sebagai pusat pelaburan, komersil dan pelancongan berasaskan sumber-sumber tempatan. Kepulangan Ketua Menteri itu memperlihatkan komitmen kerajaan terhadap rancangan pembangunan itu dan keprihatinan mereka kepada kawasan ini. Bagaimanapun, masa akan menentukan semuanya itu – pembangunan dan penukaran wajah fizikal dan sosio-ekonomi Mukah dan penduduknya.

Sosio-Ekonomi

Pada abad ke-19, Mukah terkenal sebagai kawasan pengeluar sagu dunia. Perusahaan sagu pada zaman awal itu bukan sahaja melibatkan penduduk Melanau tetapi juga melibatkan pembesar dan Sultan Brunei. Sebelum penaklukan Brooke dan penglibatan orang Cina, perusahaan sagu penduduk tempatan dikawal oleh kesultanan Brunei. Pada peringkat awalnya, pihak berkuasa Brunei memungut cukai dagangan barangan tersebut dengan menempatkan wakilnya di kuala-kuala sungai berkenaan. Peningkatan perkembangan perusahaan ini telah menarik minat para pembesar (bangsawan) Brunei untuk turut terlibat secara aktif dalam perusahaan sagu. Mereka mula membuka ladang-ladang sagu. Sehubungan dengan itu, hampir semua ladang-ladang sagu yang besar dimiliki oleh golongan bangsawan tersebut (Morris, 1953: 80-2).

Pengaruh Brunei ke atas orang Melanau yang utama ialah penyebaran agama Islam. Dianggarkan kira-kira 75% daripada mereka beragama Islam. Selain itu, aspek sosial masyarakat Melayu Brunei turut mempengaruhi mereka. Pengaruh tersebut ialah pengamalan

stratifikasi sosial dalam kehidupan orang Melanau. Masyarakat Brunei seperti Masyarakat Melayu yang lain, iaitu masyarakat yang sangat berstratifikasi dengan golongan bangsawan menduduki lapis yang paling atas. Di bawahnya barulah rakyat biasa dan terkebawah sekali ialah hamba. Hamba hanya boleh dimiliki oleh golongan bangsawan.

Stratifikasi sosial di atas sangat kuat dipegang oleh orang Melanau sehingga darjat keturunan yang dikenali sebagai 'basa' (bangsa) sangat diutamakan dalam kehidupan seharian mereka. Keturunan keluarga yang membuka atau mula-mula meneroka kampung mempunyai darjat yang lebih tinggi. Merekalah juga memiliki kuasa dan pengaruh dalam entiti kampung berkenaan. Sehubungan dengan itu mereka juga dianggap mempunyai darjat yang tinggi. Dalam lingkungan kampung berkenaan mereka boleh dianggap sebagai golongan bangsawan dan gelaran yang dipakai ialah 'a-nyat'. Strata yang di bawah mereka digelar orang biasa atau 'bumi' dan strata yang paling rendah ialah 'dipen' ataupun hamba. Golongan 'a-nyat' sahaja yang boleh memiliki 'dipen'.

Dalam lingkungan yang lebih luas, wakil yang ditempatkan oleh Sultan Brunei yang bergelar pengiran itu menduduki strata yang paling atas dan golongan inilah yang bergelar Datu (Datuk). Di bawahnya ialah golongan pedagang yang kemudian bergelar 'abang'. Golongan abang mendapat penghormatan kerana kekayaan mereka. Golongan ini boleh dianggap golongan baru dalam sistem stratifikasi sosial tradisional itu. Kesemua golongan mendiami kawasan pusat perdagangan. Perkaitan dengan darjat yang mereka miliki itu dengan sendirinya menjadi orang Brunei lebih tinggi darjatnya dengan orang tempatan. Keturunan Melanau orang Brunei itu hari ini masih dikenali sebagai engiran, awang/awangku ataupun abang yang berketurunan pedagang yang mempunyai darjat yang lebih tinggi daripada orang biasa Melanau. Mengikut informan mereka itu mempunyai darjat yang lebih tinggi daripada Melanau yang bukan dari keturunan tersebut. Darjat mereka ialah 15 pikoul. Darjah bangsawan kampung ialah antara tujuh hingga sembilan pikoul.

Sebagaimana di Brunei juga, setiap golongan mempunyai lokasi penempatan masing-masing. Golongan yang paling dekat dengan pantai (pusat perdagangan) adalah pengiran (Datu) dan abang. Bahagian darat yang berdekatan dengan mereka ialah perkampungan Melanau Islam dan yang lebih ulu, orang Melanau yang belum Islam (animisme). Sebahagian daripada animisme itulah yang memeluk Kristian kemudiannya. Dalam sesebuah kampung pula, golongan bangsawan kampung menduduki bahagian tepi sungai dan yang lebih ke darat bumi dan dipen. Orang biasa menduduki darjat tiga hingga lima pikoul dan ke bawah lagi ialah dipen. Golongan dipen dalam masyarakat Melanau seperti golongan hamba dalam

masyarakat Melayu di Semananjung menjadi milik golongan bangsawan. Pemilikan itu bukan sahaja dari segi tenaga tetapi juga fizikal. Golongan bangsawan boleh berbuat apa sahaja kepada dipen hatta menjadikan mereka gundek atau perempuan simpanan.

Di kalangan orang biasa atau bumi itu dibezakan antara bumi ateng dengan bumi giga. Pada masa lalu, bumi ateng tidak boleh dikerah (paksa) tetapi boleh dijemput, manakala bumi giga boleh dipaksa oleh golongan bangsawan kampung. Di kalangan dipen pula ada 'dipen dagen lebu' yang membuat kerja di dalam rumah dan 'dipen ga luer' yang bertugas di luar rumah. Dalam pembahagian strata yang begitu bertingkat itu, perkahwinan antara strata yang berbeza tidak digalakkan. Keadaan itu masih berterusan sehingga sekarang meskipun tidak sekuat dahulu.

Pilihanraya 2001

Latar sejarah, sosio-ekonomi dan budaya di ataslah yang dianggarkan menjadi daya tarikan kepada Ketua Menteri untuk bertanding di sini dalam pilihanraya 2001. Pemilihan kawasan ini sebagai kawasan untuk bertanding sungguhpun diputuskan oleh Majlis Tertinggi PBB hanya beberapa hari sebelum hari penamaan calon, tetapi keinginan beliau untuk 'pulek likou' dibayangkan lebih awal lagi. Dalam ucapan peletakan batu asas Jambatan Mukah, beliau telah meminta penduduk Mukah menulis surat rayuan kepada parti. Sungguhpun kawasan Asajaya telah diwakilinya semenjak 1981 lagi, namun Mukah atau Balingian adalah kawasan yang paling sesuai untuk pilihanraya kali ini. Kawasan ini boleh dianggap sangat sesuai dengan ketokohan Ketua Menteri tersebut.

Dengan jangkaan yang sedemikian, beberapa informan memberitahu kawasan ini telah menarik minat beberapa tokoh PBB yang lain setelah wakil Kawasan Undangan Negeri ini menyatakan keinginan untuk berundur daripada pertandingan pilihanraya akan datang. Orang Melanau di atas, seperti juga anggota masyarakat tradisional lain, antara unsur tradisionalisme yang masih nyata di kalangan mereka ialah kepatuhan kepada pihak yang lebih berkuasa. De Crespigny (Roth, 1968: 91) antara lain menyebut: *They are mild peaceful, being quiet and gentle in disposition; They are submissive to the authority of their superiors, and crime is of rare occurrence amongst them.* Pada zaman awal mereka menyerah kepatuhan kepada Sultan Brunei, kemudian kepada Raja Brooke dan sekarang kepada kerajaan Barisan Nasional. Terdapat pandangan umum bahawa sebarang calon barisan Nasional (kerajaan) boleh menang di sini. Suasana dan ikatan tradisi sangat berguna kepada corak politik yang baru, iaitu pilihanraya.

Mungkin sahaja kalau dilihat dari sudut pandangan sesetengah pengundi di kawasan Kuching, perpindahan Ketua Menteri ke Balingian sebagai tindakan seorang pengecut tetapi bagi sebahagian besar penduduk Mukah disambut sebagai kepulangan seorang wira. Wira yang mereka perlukan untuk penaung kepada mereka. Kehadiran beliau di Mukah adalah kehadiran seorang Datu yang mempunyai kuasa untuk membawa sesuatu kepada rakyatnya. Dengan itu, isu pembangunan yang menjadi modal kempen Barisan Nasional sangat sesuai dengan kepulangan beliau itu. Ringkasnya, Terdapat pandangan yang beranggapan bahawa kepulangan tersebut bukan melarikan diri tetapi untuk membangun Mukah. Dalam konteks inilah juga janji pembangunan dan kemajuan moden menjadi sangat relevan. Dalam konsep kepimpinan tradisional, seseorang pemimpin seperti raja bukan sahaja pusat kepatuhan tetapi juga punca segala keberuntungan. Justeru itu, dia perlu disembah dan dilarang durhaka.

Pendapat lain, terutama yang tersebar di Kuching pula mengatakan bahawa 'pulek likou' Ketua Menteri itu adalah 'pelarian' beliau untuk mencari kawasan yang selamat. Hujah mereka ialah kenapa sekarang baru terlintas untuk pulang tetapi tidak lima atau sepuluh tahun sebelumnya. Kawasan orang Melanau seperti Mukah sudah lama ketinggalan dan terpinggir daripada arus pembangunan Sarawak. Seandainya isu pembangunan itu penting, tanpa bertanding di sanapun, Abdul Taib Mahmud sebagai Ketua Menteri masih manpu membangunkan kawasan tersebut. Pendapat tersebut telah dijadikan bahan kempen untuk menentang Barisan Nasional dan Ketua Menteri. Ketua menteri telah dianggap sebagai seorang pengecut kerana tidak langgup lagi bertanding di kawasan lama. Beliau dikatakan kembali ke Balingian sengaja untuk mendapat kemenangan mudah kerana majoriti orang Melanau lazimnya memberi undi kepada pihak yang berkuasa.

Untuk mengukuhkan lagi hujah atau isu pembangunan sebagai faktor penting membawa beliau bertanding di Balingian, Fatimah Abdullah, bekas pegawai pendidikan telah dipilih untuk kawasan Dalat. Di kalangan orang Melanau, tidak begitu jelas perbezaan status antara orang lelaki dengan wanita. Sekali imbas, wanita Melanau seperti wanita di Kelantan dan Terengganu. Mereka terlepas daripada kongkongan lelaki. Tanpa penglibatan hukum sebagaimana yang dipegang oleh PAS, sudah tentu calon wanita pada waktu-waktu tertentu boleh menjadi calon yang tepat. Di kalangan orang Melanau, tidak timbul persoalan gender, meskipun kedengaran suara-suara kecil bertanya kenapa tidak dipilih calon lelaki. Gadingan antara Ketua Menteri, Fatimah Abdullah, Datuk Abdul Wahab Dolah, Menteri Muda Infrastruktur dan Perhubungan (Matu-Dato) serta Datuk Mohd. Asfia Awang Nassar, Speaker Dewan (Serdeng)

membolehkan kawasan pinggir pantai yang didiami oleh Melanau dapat membangun dengan lebih pesat dan cepat. Setakat ini, pembangunan lebih tertumpu kepada kawasan bandar dan pekan tetapi kawasan yang di luar lingkungan itu, meskipun hanya beberapa kilometer masih ketinggalan.

Pembangunan

Dengan itu, isu pembangunan mengatasi sebarang isu yang lain. Isu-isu lain seperti penyelewengan, agama, kaum dan peribadi tidak muncul. Tambahan pula boleh dikatakan semua calon pembangkang tidak mengadakan apa-apa kempen secara terbuka baik secara ceramah, poster, surat layang mahupun kempen peribadi. Setengah daripadanya tidak lagi berada di kawasan pilihanraya selepas hari penamaan calon. Bagaimanapun, mengikut informan kempen mereka dijalankan secara kecil-kecilan terutama di malam hari secara sembunyi-sembunyi poster mereka ditampal ditempat-tempat tertentu sahaja.

Sehubungan dengan itu, pengundi lebih terdedah kepada kempen Barisan Nasional (kerajaan) dan kesemua kempen itu tertumpu kepada isu pembangunan. Isu ini meskipun suatu modal kempen Barisan Nasional yang biasa dan di mana-mana sahaja tetapi dalam konteks Daerah Mukah-Dalat, ianya amat tepat. Sebagaimana dinyatakan di atas, daerah ini masih memerlukan semua corak dan bentuk pembangunan terutama kawasan yang berada di luar bandar Mukah dan Dalat. Penduduk di kawasan pekan dan berhampiran dengannya boleh dikatakan mempunyai prasarana yang cukup tetapi penduduk di luar kawasan itu masih memerlukan banyak kemudahan.

Isu pembangunan yang utama ialah kemudahan prasarana seperti jalanraya, jambatan, bekalan air, sekolah dan pembangunan bandar. Beberapa bulan sebelum penamaan calon, upacara perletakan batu asas jambatan Sungai Mukah yang menghubungkan antara bandar Mukah dengan kawasan seberangnya diadakan oleh Ketua Menteri. Jalan Bahoung yang menghubungi pekan Balingian dengan bandar Mukah dirasmikan oleh Ketua Menteri empat hari sebelum penamaan calon. Pada hari penamaan calon, Timbalan Menteri Pendidikan, Datuk Aziz Shamsudin merasmikan majlis pecah tanah sekolah Menengah Oya di Dalat. Pemasangan paip air dari Mukah ke Dalat sedang berjalan sekarang. Cadangan bangunan pejabat Kerajaan Persekutuan setinggi 12 tingkat yang baru ditandai oleh batang-batang cerujuk dihebohkan sebagai bangunan tertinggi yang tidak mungkin wujud kalau Barisan Nasional bukan pemerintah. Disebut juga bahawa Daerah Mukah dan Dalat akan mempunyai sebuah politeknik dan cawangan Universiti Teknologi Mara

pada masa terdekat. Pada kebanyakan jambatan kayu yang terdapat di kampung-kampung sekitar bandar Mukah dipasang papan tanda pembinaan jambatan konkrit baru.

Kedua-dua daerah iaitu Mukah dan Dalat sudahpun mempunyai deretan rumah kedai yang baru siap dibina sebagai tanda usaha pewujudan bandar baru masing-masing. Di Bandar Baru Mukah yang jaraknya kira-kira 500 meter dari bandar lamanya kini telahpun mempunyai 127 unit rumah kedai, sebuah masjid dan sebuah pasar. Di sekitarnya telahpun disediakan kawasan perumahan. Begitu juga di Daerah Dalat, Matu dan Daro. Bangunan rumah kedai dan pejabat kerajaan serta bangunan untuk kegunaan orang ramai seperti perpustakaan awam sebahagiannya telah siap dibina dan sebahagian lain dalam pembinaan. Di antara bandar-bandar itu dirancangan pembaikan taraf jalan dan jambatan sebagai jalanraya pesisir yang akan disambung dengan jalanraya ke Bintu. Kesemua projek pembinaan prasarana di atas menunjukkan kawasan tengah ini sedang pesat membangun.

Pembangunan lain ialah dalam sektor pertanian. Sebagaimana pembangunan prasarana itu, kerajaan juga dikatakan memberi perhatian kepada pembangunan sektor ekonomi penduduk Mukah, Dalat, Matu dan Daro. Pembangunan sektor itu melibatkan peningkatan pengeluaran pertanian seperti sagu, padi, kelapa sait dan nelayan pantai. Sungguhpun perusahaan sagu tidak begitu bermaya dan tidak lagi menjadi perusahaan utama tetapi dikatakan perusahaan itu boleh dibangunkan semula kerana ia mempunyai kemungkinan yang cerah kalau dapat diproses secara ekonomik. Kawasan sagu yang meliputi ladang dan yang liar ialah seluas kira-kira 28,000 hektar (*New Straits Times*, 2001: 4). Antara usaha yang sedang dilaksanakan untuk memajukan perusahaan tersebut ialah menubuhkan unit penyelidikan, iaitu Crop and Research Application Unit (CRAUN) di bawah Lembaga Pembangunan dan Perlindungan Tanah (PELITA). Dalam keadaan sekarang, perusahaan sagu dalam keadaan dhaif dan tidak boleh lagi dijadikan mata pencarian orang ramai.

Di kawasan Dewan Undangan Negeri Matu-Daro, program pertanian lebih tertumpu kepada padi. Sebagaimana dimaklumi bahawa Kerajaan Sarawak bercadang untuk mengeluarkan 70% keperluan berasnya maka beberapa langkah sedang dijalankan di seluruh negeri Sarawak. Salah satu langkah itu ialah mengadakan projek Pembangunan Manusia Berasaskan Komoditi (*Commodity Based Human Development*). Kampung Loba-labu di Matu telah dipilih untuk memajukan penanaman padi sawah. Pembangunan ini dilaksanakan secara bersepadu agar ia dapat dilestarikan secara berterusan. Perasmian projek ini telah

dilaksanakan oleh Menteri Pertanian Malaysia di Matu pada 21 September 2001 lalu. Dalam waktu yang sama, perhatian juga diberikan kepada sektor perikanan terutama kepada penduduk kawasan pantai. Dalam usaha tersebut Menteri Pertanian Malaysia juga telah mengadakan majlis penyampaian lesen nelayan pantai dan enjin bot kepada sejumlah nelayan pantai di Daro pada 22 September 2001.

Pembangunan IKS (Industri Kecil Sederhana) turut disentuh. Umpamanya, pada 14 hingga 18 September 2001, diadakan Ekspo IKS yang majlis penutupnya dilakukan oleh Ketua Menteri. Dalam ceramah-ceramah yang diadakan sama oleh calon atau tokoh-tokoh politik luar seperti Menteri Pembangunan Usahawan Malaysia dalam lawatannya ke Daro pada 22 September 2001 turut menyebut perkara tersebut. Untuk peniaga kecil di bandar-bandar berkenaan, dibayangkan bahawa mereka boleh mendapat pinjaman modal dan kemudahan tapak tempat berniaga dengan menyokong calon Barisan Nasional.

Pembangunan yang bersabit dengan tanah adat atau yang disebut *Native Customary Rights* (NCR) yang menjadi isu utama di peringkat nasional, tidak begitu ketara di kawasan ini. NCR lebih banyak melibatkan kawasan etnik Iban seperti di Bhagian Kapit, Sibu, Miri, Sarikei, Sri Aman, Samarahan, Kuching dan Bintulu. Pembukaan ladang kelapa sawit yang baru bermula di sini tidak begitu melibatkan tanah NCR. Pembukaan tanah NCR sebagai ladang sawit dibangunkan secara bersepadu oleh FELCRA. Bagaimanapun, isu NCR turut disentuh tetapi dalam konteks mempertahankan tindakan kerajaan Sarawak memajukan tanah tersebut. Umpamanya, ketika Ketua Menteri Melawat Rumah Panjang Sungai Kayan Tasik, Balingian pada 24 September 2001 menyebut perkara itu dengan mengatakan bahawa tujuan kerajaan memajukan tanah tersebut bukan untuk merampaskanya tetapi untuk memperbaiki taraf ekonomi penduduk berkenaan melalui peningkatan pendapatan dan peluang pekerjaan.

Dengan perancangan pembangunan yang sedemikian, Mukah dan kawasan sekitarnya seperti pekan Balingian, bandar-bandar Dalat, Matu dan Daro akan terbangun dalam satu yang dinamakan oleh Abdul Taib Mahmud sebagai 'Wilayah Pertumbuhan Tengah' yang akhirnya nanti akan mengangkat kawasan berkenaan sebagai sebuah Bahagian yang baru di negeri Sarawak. Perancangan tersebut hanya akan terlaksana sekiranya rakyat kawasan ini bersedia memberi kerjasama dengan cara mengundi Barisan Nasional dalam pilihanraya ini. Inilah antara lain yang diucapkan oleh Ketua Menteri ketika menutup Ekspo IKS Mukah pada hari penamaan calon.

Keputusan Pilihanraya

Dalam pilihanraya 2001, Dewan Undangan Negeri Balingian mempunyai pengundi Melanau 7,966 (69.9%); Cina 1,366 (12.0%); dan Iban 2,061 (18.1%). Dewan Undangan Negeri Dalat pula mempunyai pengundi Melanau 10,272 (74.5%), Cina 863 (6.0%) dan Iban 2,682 (19.5%). Keputusan pilihanraya Dewan Undangan Negeri ke-8 ini untuk kedua-dua Dewan Undangan Negeri itu sebagaimana dijangkakan iaitu seperti berikut:

N 45 BALINGIAN

Abdul Taib Mahmud	(PBB)	7,532	(95%)
Yeo Eng Choo	(Bebas)	225	(2.8%)
Kaderi Jeli	(Bebas)	141	(1.6%)
Alan Dunggat	(Bebas)	61	(0.6%)
Majoriti		7,307	

N 44 DALAT

Fatimah Abdullah	(PBB)	7,497	(82.5%)
Peter Nari Dina		973	(11.5%)
Majoriti		6,524	

Undi yang diperolehi kedua-dua calon Barisan Nasional di atas boleh dikatakan besar dan meyakinkan iaitu di Balingian sebanyak 95.2% dan di Dalat 88.5% daripada keseluruhan undi (tanpa mengira undi rosak). Seperti dinyatakan sebelum ini bahawa sebaik sahaja wakil lama Balingian Abdul Ajis Majeed menyatakan keinginan untuk berundur, Balingian menjadi impian tokoh-tokoh lain. Kawasan Balingian telah dikenal pasti sebagai antara kawasan paling selamat dan tidak bermasalah bagi calon Parti Pemerintah – Barisan Nasional. Majoriti para pengundi yang sebahagian besarnya orang Melanau tidak sangat memberi perhatian kepada isu pembangunan ataupun perkhidmatan wakil rakyatnya. Dalam pilihanraya Dewan Undangan Negeri yang lepas, Abdul Ajis Majeed yang didakwa tidak memberi perkhidmatan yang sewajarnya kepada penduduk setempat, malah beliau sendiri tinggal di Kuching tetap mendapat kemenangan dengan senang walaupun ditentang hebat oleh Abd. Rahman Yusof, seorang tokoh tempatan yang lain. Beliau mendapat majoriti kira-kira 43% ataupun kelebihan undi sebanyak 2,031 berbanding dengan lawannya yang menjaya mendapat 2,591 undi daripada keseluruhan undi. Kemenangan yang boleh dianggap ‘datang menggolek’ itu mungkin telah menjadi sebab kepulangan Ketua Menteri ke kampung halamannya dalam pilihanraya kali ini.

Bagaimanapun, setelah bertanding di situ, kemenangan yang harus diperolehi oleh Ketua Menteri meestilah lebih tinggi daripada calon sebelumnya yang tidak begitu terkenal itu. Para penyokong beliau telah berusaha untuk mencapai kemenagan majoriti 100%. Impian itu bukanlah keterlaluan kerana ia boleh dicapai dalam konteks masyarakat Melanu tersebut. Kemenangannya sebanyak 95.2% di atas menunjukkan bahawa hampir semua pengundi Melanau telah memberi undi mereka i kepada calon kerajaan atau Barisan Nasional. Bagaimanapun, calon pembangkang di Dalat memperolehi undi yang agak menggalakan, iaitu lebih kurang kira-kira 13%. Kegagalan Calon barisan Nasional di sana untuk mendapat jumlah undi yang lebih besar lebih berpunca daripada komposisi etnik bukan Melanau yang agak besar di sana. Dipercayai bahawa pengundi Iban ramai yang mengundi Peter Nari Dina.

Pola pengundian di atas hampir sama dengan kawasan majoriti pengundi Melanau yang lain seperti di Matu Daro (N32) dan Serdeng (N31). Pertandingan di kedua-dua kawasan itu pada awalnya dibayangkan sebagai agak sengit kerana calon bebas yang bertanding itu adalah orang Melanau tempatan. Namun keputusan undi menunjukkan pertandingan itu sangat berat sebelah. Calon parti kerajaan mendapat kejayaan yang membanggakan. Jangkaan awal itu dibuat atas dasar calon pembangkang orang tempatan dan dijangkakan pengaruh Abang Abu Bakar Abang Mustapha masih ada memandangkan beliau pernah menjadi ahli Parlimen di kawasan itu. Bagaimanapun, kedua-dua tempat itu masih memperlihatkan jumlah peratus yang tinggi juga iaitu dengan Matu Daro mendapat 80.1% dan Serdeng sebanyak 76.1%. Sungguhpun dikatakan ada pakatan di antara calon bebas yang dikenali sebagai kumpulan ABU, tetapi pertandingan sebagai calon bebas agak sukar untuk mencapai kemenangan baik di Sarawak mahupun di Semenanjung sendiri.

Kesimpulan

Kepentingan unsur tradisional dalam pilihanraya di Sarawak barangkali dapat dilihat pada lawatan Ketua Menteri semasa kempen diadakan. Beliau telah membuat lawatan ke rumah panjang Sungai Bayan Tasik, Jalan Bahoung pada 24 September 2001. Ketibaan beliau bukan sahaja ditunggu sejak pagi oleh rakyat tetapi lorong perjalanannya ke rumah panjang itu dihampar permaidani merah dan dibariskan gadis belasan tahun berpakaian tradisional. Rombongan Ketua Menteri bersama isterinya serta para pembesar negeri yang tiba lewat petang disambut dengan tarian dan pukulan gendang benar-benar memperlihatkan semacam acara menyambut seorang 'pengiran' dan rombongannya. 'Pengiran' kali ini bukan lagi

kerabat Kesultanan Brunei atau waris Raja Brooke tetapi ialah Ketua enteri yang kembali ke tempat lahirnya. Dalam konteks inilah juga Ketua Menteri meletakkan gelaran Datu Patinggi lebih awal daripada gelaran Tan Sri kerana gelaran pertama itu lebih dihayati oleh penduduk Sarawak, terutamanya orang Melanau.

Di kalangan orang Melanau, unsur kehidupan tradisi seperti keturunan, darjat dan lokaliti masih memainkan peranan. Ikatan itu masih kuat. Unsur lain seperti agama tidak begitu penting. Perkara biasa di sini sekiranya dalam satu keluarga itu terdapat ahlinya yang berlainan agama tetapi tinggal bersama. Hubungan antara mereka yang berbeza agama berjalan baik. Barangkali kerana itu juga, maka rumah ibadat agama Bahai turut dapat didirikan di kampung Melanau di sini. Sebagaimana dimaklumi bahawa Mukah adalah tempat Abdul Taib Mahmud dilahirkan dan beliau berasal daripada keluarga yang berdarjat tinggi. Tambahan, sekarang kedudukannya sebagai seorang 'pengiran' itu turut memantapkan lagi kedudukannya di sini. Pilihanraya yang baru lalu itu hanya semacam suatu pengesahan dan pengakuan bahawa pilihanraya atau sistem politik demokrasi bukan sahaja boleh diamalkan dalam masyarakat yang masih diselaputi oleh tradisionalisme tetapi juga unsur tersebut boleh digunakan dalam sistem politik tersebut.